

mehreren anderen Forschungs- und Lehrinrichtungen wurden slawische Sprachen mit berücksichtigt. Auch die Wissenschaftsakademien Deutschlands förderten mehrfach das Slawische. Ferner lagen zahlreiche Lehrmittel zur Erlernung von und viele Übersetzungen aus slawischen Sprachen vor. Man sollte den slawisch-deutschen Dialog und das konkrete Zusammenwirken in Wissenschaft und Bildungswesen nicht gering schätzen. Die vorliegende, ausgezeichnet dokumentierte Untersuchung liefert zu weiteren Studien einen anregenden Beitrag, weshalb sie – trotz der anstehenden Emeritierung des Verfassers – eine chronologische Fortsetzung verdiente.

Wilhelm Zeil

Markus Bayer: Sprachkontakt deutsch-slavisch. Eine kontrastive Interferenzstudie am Beispiel des Ober- und Niedersorbischen, Kärntnerslovenischen und Burgenlandkroatischen. Peter Lang: Frankfurt am Main etc. 2006. (Berliner Slawistische Arbeiten; 28), 342 s.

Recensowana monografija je čišćana wersija disertacije, kotruž je awtor w Budyskim Serbskim instituće přihotował a w lěće 2005 na Humboldtowej uniwersiće w Berlinje zakitował. Jedna so wo wuznamny přinošk k slawistice a kontaktowej linguistice, ale tež ke gramatiskemu wopisanju jednotliwych wobjednanych rěčow, mjenujcy hornjo- a delnjoserbsčiny, korutanskeje slowjensčiny a hrodzišćanskeje chorwatšćiny. Awtor sej staja cil, typiske zjawy němsko-slowjanskeje rěčneje interferency we wobłuku gramatiki identifikować a wopisać. Leksika a fonetika wostawatej we wulkej měrje wuspinkowanej.

W zawodže knihi (s. 13–38) charakterizuje awtor staw slědženja wo rěčneje interferency powšitkownje a wosebje we wobłuku štyrjoch wopisanych mjeńšinowych slowjanskich rěčow. Druhi kapitl („Der Untersuchungsgegenstand“, s. 39–61) charakterizuje historiske, geografiske, socialne a politiske položenje tutych rěčow. Třeći dźěl je najwobšěrniši: Pod titlom „Analytischer Teil“ (s. 63–291) pisa awtor wo scěhowacych dźělnych temach němsko-slowjanskeho rěčneho kontakta: leksika (awtosemantiske słowa), ličbniki, artikle (determinowany a njedeterminowany artikl, nulowy artikl), kalki němskich slowjesow z wotdźělnym werbalnym prefiksom, refleksiwne pronomeny, frekwenca personalnych pronomenow, rekcija slowjesow a prepozicijow, njewosobowe konstrukcije, pasiwne konstrukcije, wobłukowa konstrukcija a werbalne formy typa *habeo factum* (posesiwne rezultatiwne konstrukcije). Najwjetšu kedźbnosć wěnuje awtor artiklam a kalkam němskich slowjesow z wotdźělnym werbalnym prefiksom (s. 95–170 resp. 171–245). W štwórtym kapitlu (s. 292–319) pod titlom „Synthetischer Teil“ zwjazuje awtor swoje wuslědky z powšitkownej teoriju, kotraž bu w přnim dźělu zawjedźena, a prócuje so, teoriju z pomocu wuslědkow rozwić.

Wuznam recensowaneje publikacije leži w nadrobnej analize wuslědkow němskeho wliwa runoprawnje w štyrjoch slowjanskich mjeńšinowych rěčach. Awtor wužiwa wobšěrne korpusy dialektnych tekstow a šulerskich nastawkow, kotrež kombinuje z reprezentatiwnymi naprašowanjami maćernorěčnych a w někotrych padach tež z ekscerpciju elektroniskich korpusow abo čišćaneje beletristiki. W tym zmysle njestaja dźěło jenož w kontaktowej linguistice nowe měritka, ale tež w slowjanskej kontrastiwnej linguistice. Awtor wuchadźa z aktualneje powšitkowneje lingwistiskeje literatury k rěčnemu kontaktej. Poradži so jemu pokazać, hdže so jeje postulaty w detailnym dźěle nałožować hodža a hdže budže trěbne tele modele dale rozšěrić a wuwić.

Centralny džěl recensowaneje monografije je kalkowanju němskich artiklow wěnowany. Awtor tu na přikładne wašnje pokazuje, kak skutkuje němski model we wšěch štyrjoch rěčach, kotrež pak při tym pokazuja rozdžěle. Tute rozdžěle zwisuja z mjenje abo bóle intensiwnym rěčnym kontaktom, ale tež z powšitkownymi tendencami wuwića artiklow: Delnjoserbšćina wužiwa kalku wobmjezowaceho artikla najhusćišo, korutanska słowjenšćina najrědšo. Zdobom ma delnjoserbšćina tendencu artikl we wšěch syntaktiskich pozicijach wužiwać, mjeztym zo pokazuja druge rěče wjetše rozdžěle při wužiwanju artikla z prepoziciju resp. bjez njeje. Jedyn z najwažnišich wuslědkow tutoho kapitla je fakt, zo poradži so awtor na přeswědčace wašnje wuwróćić tezu staršeje literatury, zo zwisuje slabše wužiwanje kalki wobmjezowaceho artikla w prepozicionalnych frazach w dialektnej serbšćinje (a potom tež w druhich wobjednanych rěčach) z tym, zo je němski artikl w tajkich frazach druhdy „hubjenje spóznamny“, dokož zwjazuje so z předložku (přir. něm. *im, am, zur* atd.). Awtor dopokazuje, zo njeje wužiwanje artikla w prepozicionalnej frazy we wobjednanych słowjanskich rěčach wotwisne wot jeho poľneje abo redukowaneje realizacije w němskej prepozicionalnej frazy. Město toho wón pokazuje, zo kryje so tele slabše wužiwanje na jednym boku z powšitkownym procesom gramatikalizacije wobmjezowacych artiklow, kotrež wustupuja pozdžišo w syntaktisce perifernych konstituentach, kaž su to prepozicionalne frazy. Na druhim boku hodži so wone wujasnić na zakładze prozodiskich kajkosćow prepozicionalnych frazow we wobjednanych słowjanskich rěčach, hdžež wjedže zawjedženje demonstratiwneho pronomena jako kalki němskeho artikla do frazy typa *hs. do šule, do města* k złamanju intonaciskeje jednoty (přizwuk njemóže wjace na předložce stać). Z tutej přičiny rozšěrja so artikuloid w tajkich frazach jenož pomału. K tomule kapitljej hodži so jenož přispomnić, zo je škoda, zo njeje awtor nowu monografiju Andreje Trovesija (Trovesi 2004) wo nastaću wobmjezowacych artiklow w serbšćinje, čěšćinje a słowjenšćinje wužiwał. Tute džělo a recensowana kniha so we wšelakich nastupanjach dopjelnjatej: Na jednym boku by awtor recensowaneho džěla pola Trovesija wjace k funkcionalnej stronje diskutowanych artikuloidow namakać móhl (Trovesi diskutuje deiktiske a anaforske wužiwanje, wužiwanje na zakładze wšelakich typow komunikatiwneje znajomosće, generiske wužiwanje, poměr k rjadowanju na temu a remu atd.). Tu (Trovesi 2004: 147 sć.) by awtor tež informaciju namakał, zo słuša wužiwanje artikuloida w frazy z adjektiwom ke charakteristiskim rysam wobchadneje słowjenšćiny, tak zo njeje překwapjace, zo plaći to tež za korutansku słowjenšćinu (přir. s. 146 sć. recensowaneje publikacije). Na druhim boku wudospołnja recensowana monografija to, štož pola Trovesija we wulkej měrje pobrachuje: Awtor analyzuje nadrobnje poměr k němskemu artikljej; nimo toho zepěra so na wjetši materialowy zakład hač Trovesi (přir. ke kritice Giger 2006).

Chcu tu hišće na dwaj specialnej problemaj skedžbnić. Jedyn je wužiwanje artikuloida (demonstratiwneho pronomena) z posesiwnymi pronomenami a z toponymami: Awtor recensowaneje publikacije tu konstatuje, zo wustupuja we wšěch wobjednanych rěčach frazy typa *hs. te naše muže, ds. tomu jogo buroju* (s. 167) a druhdy tajke typa *hs. do tych Drježdžan*. Wujasnuje to tak, zo „die starke Einbettung des artikelähnlichen Gebrauchs dieses Pronomens in das sprachliche System der jeweiligen Zielsprache [...] häufig im Sprachkontakt eben dazu führt, dass Entlehnungen im neuen System der Zielsprache auch eigene, von denen der Quellsprache abweichende, Gebrauchsbedingungen herausbilden.“ Tu dyrbi so přispomnić, zo wustupuja tajke syntagmy – z wěstej ekspresiwnosću – we wšěch zapadosłowjanskich rěčach, nic jenož čěsće abo słowaksce, ale tež pólsce: *Ten twój kolega jest zwykłym oszustem, Pokaż mi to swoje arcydzieło* (Topolińska 1984: 326), *Ile to się człowiek najeździ do tej Warszawy, i po co? Po jaką*

cholere myšmy do tego Krakowa zapieprzali? (příklady z internetu). Wliw němčiny na pólščinu, hačrunjež so njehodži zaprěć, njeda so wězo přirunować z wliwom na čěščinu, njerěčo wo serbščinje abo hrodžišćanskej chorwatščinje. W tych padach by bylo zajimawe widžeć, hač so tajke wužiwanje demonstratiwneho pronomena pod wliwom němčiny, hdžež so artikl wužiwać njehodži, we wobjednanych mjeńšinowych rěčach nawopak njepozhubuje. Wuslědki Trovesija (2004: 127, 133, 140) wo serbščinje móhli znajmjeńša na to pokazać. Druhi problem nastupa jenož korutansku słowjenščinu: Trovesi (2004: 148) zwěšća, zo ma demonstratiwny pronomen *ta* we wobmjezowacemu artiklej podobnej funkciji nišu frekwencu we wobchadneje słowjenščinje hač we wobchadneje serbščinje abo čěščinje. Zdobom pak konkuruje we słowjenščinje z pronomenom *ta* w tutej funkciji pronomen *oni* (Trovesi 2004: 160–163). By zajimawe bylo, hač plăći to tež za korutansku słowjenščinu. Jedne přispomnjenje hišće k njewobmjezowacemu artiklej: Tu by so tež hodžala paralela k balkanskej słowjanščinje naspomnić, kotruž awtor hewak při wobmjezowacym artiklu cituje. Znajmjeńša w makedonščinje tajki artikl cyle jasnje nastawa (přir. Weiss 1996, 2004).

Nadrobny, jara inspirowacy a powšitkownje wuběrný je tež džěl wo kalkowanju němškich słowjesow z wotdžělomnym werbalnym prefiksom. Awtor pokazuje z pomocu swojeho wulkeho materiala zhromadne tendency we wobjednanych słowjanskich rěčach, ale wopodstatnja tež rozdžěle: Swójskej spisownej rěči pola Serbow, kotrejž so njemóžetej na druhu słowjansku spisownu rěč zepěrać, kaž je to pola korutanskich Słowjencow abo hrodžišćanskich Chorwatow, wužiwatej tajke kalki hižo dołhi čas a znajmjeńša zdžěla bjez stilistiskeho wobmjezowanja, štož wjedže k tomu, zo so tež w ekscerpowanych tekstach wjace wužiwaja. Na druhim boku wjedže sylna dynamika aktualneho rěčneho kontakta k tomu, zo pokazuja so cyle nowe paralelne wuslědki tutoho kontakta: Awtor pokazuje, kak rozšěrja so w korutanskej słowjenščinje a hrodžišćanskej chorwatščinje w najnowšim času takrjec před našimi wočemi partikla *seboj/sebom* za němške *mit-*, analogisce k serbskemu *sobu*. Tu chcu jenož přispomnić, zo ma tež čěščina w (někotrych) svojich njespisownych warietetach tajki element (přir. Giger 1998: 162; w aktualnym korpusu SYN2005 Čěskeho narodneho korpusa hodži so spěšnje poldra dwanatka příkladow na *jet s sebou* abo *jít s sebou* namakać), a to bjez toho, zo by do toho němške *mit-* materielnje přewzała (awtor pisa na s. 178 a 213 sć., zo kalce *sobom* předchadža w hrodžišćanskej chorwatščinje přewzaće *mit*).

Jenož skrótko pisa awtor wo posesiwnych rezultatiwnych konstrukcijach (typ *hs. mam list napisany, mam zworane*) we wobjednanych štyrjoch rěčach. Konstatuje prawje (s. 289–291), zo zwuraznjeja tele konstrukcije wuslědk předchadžaceho čina, nic čin sam kaž němški perfekt. Wažne je, zo njejsu konstrukcije w jeho materialu ani jara časte. Tu by so pak na dalšu słowjansku mjeńšinowu rěč pokazać hodžalo, kotraž běše jara dołho w intenziwnym kontakće z němčinu, na kašubščinu (inkluziwnje słowinšćiny). Tu wužiwa so tuta konstrukcija cyle hinak hač w serbščinje a druhich w recenowanej publikaciji wobjednanych rěčach a wjele podobnišo němškemu perfektej (přir. Löttsch 1967, Wiemer/Giger 2005 83–86, Nomachi 2006). Móžemy sej stajić prašenje, zwotkel bjerje so tajki rozdžěl při podobnych strukturnych předpokładach.

Dalše tajke dopjelnjace komentary bychu so připisać móhli, wone pak ničo njezměnja na fakće, zo je monografija „Sprachkontakt deutsch-slavisches“ Markusa Bayera z měznikom na polu němško-słowjanskeho rěčneho kontakta a wopisanja serbšćiny, korutanskeje słowjenšćiny a hrodžišćanskeje chorwatšćiny. Kniha je nimo toho jara dokładnje a zdobom nazornje napisana. Móžemy so nadžijeć, zo namaka wona kedžbnosć wědomostneje zjawnosće – slawistiskeje a powšitkownje linguistiskeje.

Literatura

- Giger, M. 1998: Zu Lehnübersetzungen und Entlehnungen deutscher postponierbarer Präverbien in sorbischen Dialekten. W: Locher, J. P. (Hrsg.), *Schweizerische Beiträge zum XII. Internationalen Slavistenkongress in Krakau, August 1998*. Bern etc., 129–170 (Slavica Helvetica; 60).
- Giger, M. 2006: [Recensija:] Trovesi, A., La genesi di articoli determinativi. Modalità di espressione della definitezza in ceco, serbo-lusiziano e sloveno. Milano 2004. (Materiali Linguistici Università di Pavia). W: *Slovo a slovesnost* 67, 221–226.
- Lötzsch, R. 1967: Das Tempussystem des Slovinzischen im Vergleich zu dem des Sorbischen und Deutschen. W: *Lětopis A* 14/1, 23–46.
- Nomachi, M. 2006: Polska konstrukcja rezultatywno-posewywna *mam to zrobione* a *każubskie jô móm to zrobioné*. W: *Język polski* 86, 173–183.
- Topolińska, Z. 1984: Składnia grupy imiennej. W: Topolińska, Z. (red.): *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa, 301–386.
- Trovesi, A. 2004: *La genesi di articoli determinativi. Modalità di espressione della definitezza in ceco, serbo-lusiziano e sloveno*. Milano (Materiali Linguistici – Università di Pavia).
- Weiss, D. 1996: Die Geburt eines Artikels: zum Status von makedonisch *eden*. W: Girke, W. (Hrsg.), *Slavistische Linguistik 1995. Referate des XXI. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens*. Mainz 26.–29. 9. 95. München, 421–455.
- Weiss, D. 2004: The rise of an indefinite article: the case of Macedonian *eden*. W: Bisang, W., Himmelmann, N. P., Wiemer, B. (eds.), *What makes Grammaticalization? A Look from its Fringes and its Components*. Amsterdam-Berlin, 139–165.
- Wiemer, B., Giger, M. 2005: *Resultativa in den nordslavischen und baltischen Sprachen (areale und grammatikalisierungstheoretische Gesichtspunkte)*. München (LINCOM Studies in Language Typology; 10).

Markus Giger

Reinhard E. Fischer: Die Ortsnamen der Länder Brandenburg und Berlin. Alter – Herkunft – Bedeutung. be.bra wissenschaft verlag: Berlin-Brandenburg 2005 (Brandenburgische Historische Studien; Bd. 13), 223 S.

Dieses Werk, verfasst von einem langjährigen Mitarbeiter der früheren namenkundlichen Arbeitsgruppe an der Berliner Akademie der Wissenschaften und Autor einer Reihe von Ortsnamenbüchern, eines Gewässernamenbuches und vieler einschlägiger namenkundlicher Studien, ist ein wichtiges Ereignis sowohl für die Sprachwissenschaft (vor allem für Germanistik und Slawistik) als auch für die Siedlungsgeschichte. Es dient Fachleuten wie auch breiten Kreisen gleichermaßen, da es leserfreundlich gestaltet, präzise formuliert und leicht benutzbar ist, es legt Zeugnis ab von jahrzehntelanger zäher Forschungsarbeit, die vor allem in den zwölf Bänden des „Brandenburgischen Namenbuches“ (1967–2005) enthalten ist.

Das Buch ist folgendermaßen gegliedert: Vorwort, verfasst vom Herausgeber Klaus Neitmann, dem Vorsitzenden der Brandenburgischen Historischen Kommission, Aufbau der Artikel, Namenbuch, Namenkunde, Aussprache der Namen, Umbenannte Orte, Literatur. Kernstück ist natürlich das Namenbuch mit über 170 Seiten und nicht weniger als 3987 Namenartikeln, die die Namen der Gemeinden, Ortsteile und Wüstungen in